

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Piotra Podhorodeckiego, *General Kazimierz Sosnkowski w Ministerstwie Spraw Wojskowych w latach 1919-1921*, Kraków 2023, ss. 745

Postać gen. Kazimierza Sosnkowskiego, jedna z najwybitniejszych w dziejach polskiej wojskowości w pierwszej połowie XX w., a przez swą pozycję w wojsku i w otoczeniu Józefa Piłsudskiego znacząca też w polskiej polityce tamtej epoki, znajdowała się w ciągu minionego półwiecza w zainteresowaniu historyków, ma też swoje poczesne miejsce w memuarystyce. Efektem badań historyków były prace zbiorowe poświęcone Generałowi oraz monograficzne ujęcia istotnych politycznych i wojskowych aspektów jego aktywności, jak też próby ujęć biograficznych w wymiarze całościowym. Wśród prac monograficznych, jak też odnoszących się do ważnych okresów jego służby wojskowej artykułów, na szczególną uwagę zasługują prace Jerzego Kirszaka i Ireneusza Wojewódzkiego. Wyzwaniem dla badaczy pozostaje wciąż – ze względu na obszerny zasób źródłowy i szeroki zakres aktywności w wojsku i polityce niepodległej Polski w kraju i na wychodźstwie – całościowa biografia Kazimierza Sosnkowskiego. Podobnie zresztą rzecz się ma w odniesieniu do Władysława Sikorskiego, z którego postacią losy Sosnkowskiego przeplatały się przez wiele lat i który jest postacią równie wielkiego wymiaru historycznego, niezależnie od kontrowersji, jakie wywołuje. Obok nich, spośród polskich wyższych dowódców tamtego czasu, na całościowe biografie czekają Edward Śmigły-Rydz oraz Władysław Anders i w obu wypadkach będą to prace o dużym stopniu trudności, w przypadku tego ostatniego nie tylko ze względu na trudny (a po części dziś trudno wyobrażalny) dostęp do niektórych źródeł.

Rozległy charakter aktywności i dokonań Kazimierza Sosnkowskiego w dziejach wojskowych i politycznych Polski w pierwszej połowie minionego stulecia powoduje, iż szczególnie ważne aspekty jego działalności w wojsku i w polityce stać się mogą przedmiotem obszernych biografii pretekstowych, będących jednocześnie wkładem do badań nad tymi polami spraw polityki i sił zbrojnych, w których kreowaniu w znaczącym stopniu uczestniczył. Tego właśnie przykładem jest rozprawa doktorska mgr. Piotra Podhorodeckiego zatytułowana „General Kazimierz Sosnkowski w Ministerstwie Spraw Wojskowych w latach

1919-1921”, powstała na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie pod kierunkiem prof. dr. hab. Mariusza Wołosa i przy promotorstwie pomocniczym dr. hab. Jerzego Kirszaka z Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu. Stanowi połączenie biografii pretekstowej w odniesieniu do bardzo ważnej części życiorysu Sosnkowskiego ze swego rodzaju monografią Ministerstwa Spraw Wojskowych (choć autor skromnie postrzega swoje osiągnięcie jako przyczynek), skonstruowaną pod kątem aktywności Sosnkowskiego jako wiceministra i ministra w tym resorcie. Przyjęte cezury chronologiczne pracy mają z tym ścisły związek. Dolna to 3 marca 1919 r., gdy generał objął stanowisko II wiceministra spraw wojskowych, górna zaś to 22 sierpnia 1921 r., gdy jako szef resortu wydał rozkaz o przejściu Wojska Polskiego na etat pokojowy. Nie wykluczało to naturalnie wykraczania poza obie te cezury, a to dla pełnej przejrzystości i kompletności wykładu. Połączenie w tej pracy obu zakładanych celów nie było, bo nie mogło być, rzeczą łatwą i to było widać w trakcie lektury. Niemniej jednak zamiar się powiódł, a efektem jest bardzo obszerna rozprawa, oparta na bogatym materiale źródłowym, zarówno archiwalnym, jak też źródłach drukowanych i literaturze przedmiotu, co obrazuje „Wykaz źródeł i opracowań” na stronach 712-745, który uznać można za niemalże kompletny. Spośród zasobów archiwalnych i bibliotecznych sięgnięto po zbiory Archiwum Akt Nowych, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej i Centralnego Archiwum Wojskowego – Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego w Warszawie, jak też Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce i Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie, a obok tego Biblioteki Sejmowej w Warszawie, Biblioteki Uniwersyteckiej w Kielcach oraz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Największą wartość miały licznie wykorzystane (35) zespoły z zasobu Centralnego Archiwum Wojskowego, jak też z nowojorskiego Instytutu Józefa Piłsudskiego. Po lekturze tej pracy znać efekty dogłębnej kwerendy, szczególnie w zespołach archiwalnych z CAW, jak też długoletnich studiów Doktoranta nad podjętą w dysertacji problematyką. Zaznaczyć przy tym wypada, że to, iż Autor jest zawodowym oficerem WP, a więc praktykiem zagadnień wojskowych w wymiarze służby liniowej, logistyki, zaopatrzenia, a zapewne też w jakimś stopniu pracy sztabów, miało korzystny wpływ na kształt tej pracy oraz zaprezentowane w niej wyniki badań.

Całość rozprawy ujął Autor w pięciu rozdziałach, łącząc wątki biograficzne w kwestii rozwoju kariery wojskowej głównego bohatera pracy oraz jego działalności na polu spraw wojskowych z analizą strukturalnego funkcjonowania tych instytucji i władz wojskowych, w obrębie których efektywnie działał, szczególnie zaś resortu spraw wojskowych. W rozdziale

pierwszym („W drodze do Niepodległej Polski”) przedstawiono rys biograficzny Kazimierza Sosnkowskiego w odniesieniu do okresu poprzedzającego objęcie przezeń kierowniczych funkcji w MSWojsk., ze szczególnym uwzględnieniem aktywności w Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej, Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckim, roli jako dowódcy polowego i szefa sztabu I Brygady Legionów Polskich oraz współpracownika politycznego i wojskowego Józefa Piłsudskiego, wreszcie zaś dowódcy Okręgu Generalnego „Warszawa” w Wojsku Polskim. Rozdział drugi poświęcono przedstawieniu procesu kształtowania się struktur organizacyjnych poprzedniczki resortu spraw wojskowych, za jaką uznać należy Komisję Wojskową Tymczasowej Rady Stanu i kontynuację tej Komisji pod zwierzchnictwem Rady Regencyjnej (1917-1918), z kolei zaś samego MSWojsk. w latach 1918-1921 (z uwzględnieniem odpowiednio umotywowanych podokresów). W najbardziej ze wszystkich obszernym rozdziale trzecim przedstawiono organizację Wojska Polskiego w latach 1918-1921 z uwzględnieniem i możliwie dokładnym omówieniem organizacji i rozwoju wszystkich rodzajów wojsk i służb. W rozdziale czwartym omówiono organizację i działalność terytorialnych władz wojskowych (dowództw okręgów generalnych i jednostek zapasowych) w kontekście prac na potrzeby frontu, w pierwszym rzędzie mobilizacji rekruta, a więc tworzeniu aparatu poboru i wyszkolenia odbywającego się w obrębie jednostek zapasowych, ale też procesu tworzenia szkolnictwa wojskowego w postaci szkół oficerskich, podoficerskich, jak również kursów wyszkolenia dla żołnierzy różnych specjalności. Ostatni, piąty rozdział („W kręgu wielkiej polityki”) poświęcony został roli odgrywanej przez gen. Kazimierza Sosnkowskiego w polityce wewnętrznej i międzynarodowej Polski w okresie piastowania przezeń w latach 1919-1921 funkcji wiceministra i ministra spraw wojskowych. Uwzględniono tu szereg ważnych kwestii na czele z rolą Generała w obozie belwederskim, pozycją zajmowaną przezeń wówczas w polskim życiu politycznym, relacjami w obrębie kierownictwa MSWojsk. wynikającymi z jego roli jako najbliższego współpracownika wojskowego Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza oraz reprezentowaniem interesów resortu i sił zbrojnych na posiedzeniach Rady Ministrów, jak też na forum Sejmu Ustawodawczego w ramach odpowiedzi na interpelacje poselskie. Osobno właściwie ujęto jego rolę w organizacji obrony stolicy w sierpniu 1920 r. oraz zmierzono się – także w kontekście osoby Generała – z mitem obozu internowania dla żołnierzy pochodzenia żydowskiego w Jabłonie pod Warszawą, w odniesieniu do którego Autor przekonująco wykazał, że był w istocie stacją zborną dla szeregowców tej narodowości i tego wyznania. Pracę wieńczy zakończenie oraz wykaz źródeł i opracowań. Brakuje natomiast wykazu skrótów, co odczuwa się miejscami w trakcie lektury.

Praca stanowi ważny wkład do przyszłej kompleksowej biografii gen. Kazimierza Sosnkowskiego, jak też, w o wiele większym nawet stopniu, do badań nad organizacją i funkcjonowaniem najwyższych władz wojskowych w okresie odbudowy państwa i walk o granice Polski Odrodzonej oraz nad organizacją, wyposażeniem i wyszkoleniem Wojska Polskiego w tym okresie. Dzięki szeroko zakrojonym i dogłębnym kwerendum wprowadził Autor do obiegu naukowego nieznana częstokroć do tej pory i usystematyzowaną wiedzę w tej materii, uzupełnioną o literaturę przedmiotu i źródła drukowane. Źródła drukowane i archiwalne to w największej mierze dzienniki rozkazów, zawarte w wielu zespolach aktowych rozkazy ministerialne, korespondencja służbowa gen. Sosnkowskiego z Naczelnym Wodzem, kierownictwem MSWojsk., z Naczelnym Dowództwem WP i z dowództwami okręgów generalnych, jak też protokoły z narad i odpraw w MSWojsk., a także sprawozdania poszczególnych oddziałów i departamentów resortu spraw wojskowych i NDWP. Pozwoliło to pokazać rolę MSWojsk. i personalnie gen. Sosnkowskiego w tworzeniu i zaopatrywaniu sił zbrojnych w okresie wojny polsko-sowieckiej, w wypracowywaniu elementów bieżącego i przyszłościowego ich modelu, w warunkach trudnych pod względem kadrowym, materiałowym i finansowym, nierzadko też politycznym w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Doktorant przedstawił obszernie i bardzo kompetentnie znaczenie prac resortu spraw wojskowych dla polskiego wysiłku zbrojnego w okresie wojny polsko-sowieckiej, w szczególności w okresie narastającego zagrożenia państwa w miesiącach letnich 1920 r. Ukazując rolę gen. Sosnkowskiego i kierowanego przezeń resortu, jest jednocześnie ta rozprawa cennym zasobem wiedzy o Wojsku Polskim i rozmaitych ważnych aspektach jego funkcjonowania w pierwszych latach istnienia sił zbrojnych odrodzonego państwa. Stanowi przez to poważne osiągnięcie naukowe, w ramach którego Doktorant zrealizował cele badawcze założone przez siebie u początków pracy nad tą dysertacją. Podejmując się pracy nad tematem o dużym stopniu złożoności i trudności wykazał się umiejętnością analizy i syntezy ogromnego materiału źródłowego i pełną znajomością obszernej literatury przedmiotu, a co za tym idzie – umiejętnością konstruowania samodzielnego wyводу naukowego na poziomie odpowiadającym wymogom dysertacji akademickiej. Dlatego też pracę doktorską mgr. Piotra Podhorodeckiego oceniam wysoko, uznając przy tym, że w niedalekiej przyszłości, choć zapewne w mniejszej jednak objętości, powinna zostać ogłoszona drukiem i w ten sposób wprowadzona do szerszego obiegu naukowego. Rozprawa jest dobrze skonstruowana, także w detalach, choć niekiedy Autorowi nie udało się uniknąć powtórzeń (np. s. 175-189), a czasem niejasności wyводу (s. 216/217 i 230). Jest też – biorąc pod uwagę nieuniknioną złożoność wyводу – napisana dobrym stylem,

pomimo pewnej liczby potknięć stylistycznych i błędów literowych. Jest też rzeczą ważną, że Doktorant nie unikał polemik z innymi autorami, zawsze z jego strony zasadnych i rzeczowych, a niekiedy prowadzonych w sposób – i dobrze! – zdecydowany. Na koniec garść uwag po lekturze tej pracy, także z myślą o jej skierowaniu w przyszłości do druku.

W rozdziale II, traktującym o kształtowaniu się struktury organizacyjnej MSWojsk., brak mi podkreślenia momentu, w którym gen. Kazimierz Sosnkowski został ministrem spraw wojskowych w miejsce gen. Józefa Leśniewskiego, co nastąpiło z dniem 9 VIII 1920 r. Wydaje się, że optymalnie byłoby zaznaczyć ten fakt w okolicach s. 163.

Na s. 38, pisząc o ośrodkach akademickich „na ziemiach rdzennie rosyjskich”, na których studiowali Polacy, wymienił Autor Kijów, co nie powinno mieć miejsca, nie tylko z dzisiejszego punktu widzenia.

Na s. 42, przypis 56, pisząc, że utworzenie Polskich Drużyn Strzeleckich miało miejsce w wyniku secesji z „Zetu” grupy skupionej następnie wokół pisma „Zarzewie”, postrzega Autor przyczynę tego w zbyt ugodowym stosunku do Rosji ze strony Ligi Narodowej, której „Zet” był podporządkowany. Jakkolwiek prawdą jest, że część kół zetowych po oderwaniu się Związku od Ligi Narodowej w 1908 r. pozostała pod wpływami Ligi, to jednak secesja zarzewiaków wynikała z różnic w podejściu do metod dalszej działalności. Podczas gdy „Zet” pozostawał wciąż przy formule pracy oświatowo-wychowawczej wśród młodzieży szkolnej i akademickiej, to zarzewiacy stawiali na przygotowania do walki zbrojnej.

Na s. 69, przy opisie sytuacji towarzyszącej aresztowaniu Józefa Piłsudskiego i Kazimierza Sosnkowskiego w lipcu 1917 r., brak informacji o kryzysie przysięgowym. Ta pojawia się na s. 80, z adnotacją, że pogląd panujący w literaturze przedmiotu, iż przysięgi odmówili przede wszystkim legionieści z I i III Brygady nie jest ścisły w kontekście zmian w składzie brygad legionowych po wycofaniu ich z frontu w listopadzie 1916 r. Trzeba jednak mieć na względzie, iż o tym, które pułki były z I i III Brygady decydowali ich żołnierze i dowódcy, dla których ważność zachowała struktura organizacyjna z okresu frontowego i związany z nią *esprit de corps*. Tak też sprawa ta postrzegana jest, i słusznie, w historiografii.

Na s. 81 przypis 376 – czy zapis nazwiska Żymierski czy Żymirski (jak podał Autor) był w 1916 r. adekwatny do rzeczywistości, zależało niejednokrotnie od konkretnej sytuacji. Tym niemniej Stanisław Czerep, na którego Autor się powołał, użył w swej monografii II Brygady Legionów Polskich wersji „Żymierski”.

Na s. 120 w przypisie 618 – sformułowanie, że DOG Poznań i Dowództwo Frontu Pomorskiego miały charakter funkcjonalny, winno odnosić się nie do DOG Poznań, które funkcjonowało na administrowanym przez siebie obszarze, lecz o DOG Pomorze, które, nie dość, że w jesieni 1919 r. winno było zostać dopiero w pełni sformowane, to administrowany przez siebie *in spe* obszar przyznanej Polsce większej części Prus Zachodnich miało dopiero objąć, co stało się w styczniu i lutym 1920 r.

Na s. 162 (przypis 778) oraz 614 w kontekście dowództwa gen. Józefa Hallera pojawia się nazwa „Front Północno-Wschodni” miast „Front Północny”, jak jest prawidłowo na s. 656.

Na s. 225 – związek taktyczny powstały z połączenia 8 i 9 Brygady Jazdy faktycznie przyjął nazwę 2 Dywizji Jazdy, lecz dopiero we wrześniu 1920 r., po przeniesieniu dywizji do składu 3 armii na Froncie Południowo-Wschodnim. W okresie przynależności do 5 armii gen. Sikorskiego, a więc od połowy sierpnia 1920 r., jednostka ta nosiła w rozkazach tej armii i Frontu Północnego nazwę Północnej Dywizji Jazdy bądź dywizji jazdy płk. Dreszera.

Na s. 298 przypis 1285 (ale i w bibliografii na s. 737) autorstwo pracy Mieczysława Cieplewicza *Wojsko Polskie w latach 1921-1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie* (Wrocław – Warszawa – Kraków 1998) błędnie przypisano Andrzejowi Rzepniewskiemu.

Na s. 334 podano informację o współpracy Oddziału II DOG Pomorze z Konsulatem RP. Otóż najpewniej chodziło o Konsulat RP w Kwidzynie.

Na s. 348 jest informacja o skierowaniu płk. Adama Zaleskiego do Oficerskiego Trybunału Orzekającego. Oczywiście – chodziło o skierowanie tam sprawy tego oficera.

Na s. 352 – w kontekście lotnictwa pojawiło się sformułowanie o jego strukturach dywizyjnych na froncie. Biorąc pod uwagę strukturę organizacyjną lotnictwa polskiego w tym okresie należałoby raczej napisać o strukturach dywizjonowych.

Na s. 375 – powtórzenie listu pożegnalnego gen. Sosnkowskiego do płk. Józefa Rybaka ze s. 146, przypis 734.

Na s. 377 – informacja o posiedzeniach różnych ciał zbiorowych, m.in. Rady Wojennej, gdy przy MSWojsk. istniała Rada Wojskowa.

Na s. 423 – Front Pomorski pod dowództwem gen. Józefa Hallera miał przejąć część Prus Zachodnich przyznaną Polsce traktatem wersalskim, nie zaś Prus Wschodnich, jakkolwiek w

styczniu 1920 r. w ramach operacji przejmowania Pomorza istotnie objęto przyznaną Polsce część powiatu nidzickiego z prowincji Prusy Wschodnie, która w województwie pomorskim funkcjonowała jako powiat działdowski.

Na s. 559 wymieniony został mjr Roman Knoll-Kownacki – oficer ten miał na imię Edmund.

Podobnie na s. 558 widnieje Julian Kaden Bandrowski miast poprawnie: Juliusz.

Na s. 610 – gen. Józefa Leśniewskiego, rówieśnika Józefa Piłsudskiego (ur. 1867) trudno dla 1920 r. nazwać „sędziwym generałem”.

Na s. 676, przypis 2671 – informacja o Bundzie w kontekście bohaterskiej postawy niektórych jego działaczy w latach II wojny światowej i okupacji niemieckiej i sowieckiej, że w 1920 r. partia ta prowadziła na ziemiach polskich antypaństwową działalność. Bez wątplenia część działaczy i struktur prowadziła działalność, którą można tak określić. Pytanie natomiast, czy można taką opinię odnieść do całej formacji?

W zakończeniu rozprawy na s. 709 użyto sformułowania: „W panującym wówczas niewyobrażalnym chaosie wiceminister a później minister spraw wojskowych [gen. Sosnkowski] tworzył i porządkował wiele procesów i systemów wojskowych [...]”. Tytułowy bohater recenzowanej rozprawy z pewnością wykonał w latach 1919-1921 tytaniczną pracę w trakcie swej służby w MSWojsk., jednak przy całej świadomości problemów, z jakimi stykało się wówczas państwo, społeczeństwo i wojsko, mam wątpliwości, czy ów „niewyobrażalny chaos” nie jest jednak określeniem na wyrost.

Konkludując stwierdzam, że powstała bardzo dobra praca. Doktorant zaprezentował w niej właściwy stopień wiedzy teoretycznej w dyscyplinie historia w odniesieniu do tytułowej problematyki, jak również umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Dokonał rzeczowej analizy obszernego materiału źródłowego i w oparciu o to przeprowadził dobrze udokumentowany i przemyślany wywód naukowy. Recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie podjętego w niej problemu naukowego, stanowiąc istotny wkład do dalszych badań nad biografią gen. Kazimierza Sosnkowskiego, a przede wszystkim nad dziejami wojskowości polskiej pierwszych lat Drugiej Rzeczypospolitej. Spełnia tym samym wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 ust. 1-3 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (Dz. U. 2018, poz. 1668). Dlatego też, mając powyższe na uwadze, wnoszę o dopuszczenie pana mgr. Piotra Podhorodeckiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Przemysław Olstowski